

BIOLOGIK XILMA-XILLIKNI SAQLASHDA MUHOFAZA HUDUDLARINING O'RNI

A.A. Xolmirzayeva

Jizzax davlat pedagogika universiteti

“Zoologiya va anatomiya” kafedrası o‘qituvchisi

1995.aziza.xolmirzayeva@gmail.com

Ibodullaeva Marjona Komiljon qizi

JDPU Biologiya va uni o‘qitish metodikasi yo‘nalishi talabasi

Marjonu77@mail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada biologik xilma-xillikni asrash borasida mamlakatimizda qo‘riqxonalar, buyurtma qo‘riqxonasi, biosfera rezervati, milliy tabiat bog‘lari, pitomnik, tabiat yodgorliklari tashkil etilgan bo‘lib, noyob va yo‘qolib ketish xavfi ostidagi o‘simlik va hayvonot dunyosini muhofaza qilish, ularning yo‘q bo‘lib ketish xavfi ostida qolganlarini saqlab qolish hamda ko‘paytirishdek davrimiz uchun o‘ta dolzarb muammolarni hal etishda muhim o‘rin tutishi haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Qo‘riqxona, Milliy bog‘, biosfera rezervati, buyurtmaxona, pitomnik, hayvonot dunyosi, muhofaza hududlari.

Biologik xilma-xillik – tabiatning asosiy boyligi bo‘lib, turli ekotizimlar, turlar va genetik resurslarning xilma-xilligini ifodalaydi. Bu xilma-xillik nafaqat tabiatning barqaror rivojlanishini ta‘minlaydi, balki insoniyatning yashash sharoitini yaxshilashda ham muhim rol o‘ynaydi. Ammo zamonaviy ekologik muammolar, jumladan, iqlim o‘zgarishi, inson faoliyati va tabiat resurslarining haddan tashqari ekspluatatsiyasi tufayli biologik xilma-xillik tobora xavf ostida qolmoqda. Ushbu muammolarni hal qilishda muhofaza hududlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Biologik xilma-xillikni saqlashda muhofaza hududlarning o‘rnini alohida aytib o‘tmasak bo‘lmaydi, bu muhim mavzuni o‘rganish katta ahamiyatga ega. Muhofaza hududi, biror bir yerda tabiiy, ekologik yoki moliyaviy qadriyatlar bo‘yicha himoya qilingan joy yoki territoriya hisoblanadi. Bu hududlar turli xil mavzular uchun belgilanishi mumkin, masalan, tabiiy boyliklar, ekosistemalar, turar joylar, ekologik muhitlar yoki moliyaviy manbalarni saqlash uchun belgilanishi mumkin. Ular tabiiy resurslarni saqlash, biologik xilma-xillikni muhofaza qilish, turar joylar va hayvonot muhitini saqlash, atrof-muhitni sifatli darajada saqlash, qishloq xo‘jaligini rivojlantirish kabi maqsadlarni o‘z ichiga oladi.

Muhofaza hududlari tushunchasi va vazifalari

Muhofaza hududlari bu ekotizimlarni, turlarni va tabiiy resurslarni muhofaza qilish uchun maxsus ajratilgan geografik hududlardir. Ular quyidagi asosiy vazifalarni bajaradi:

1. Turlarni saqlash: Muhofaza hududlari noyob va yo'qolib borayotgan turlarning tabiiy yashash muhitini himoya qilish uchun xizmat qiladi.
2. Ekotizimlarni barqarorlashtirish: Muhofaza qilinadigan hududlarda tabiatning tabiiy muvozanati saqlanib, ekologik xizmatlar (masalan, suvni tozalash, havo sifatini yaxshilash) davom ettiriladi.
3. Genetik resurslarni himoya qilish: Genetik xilma-xillik nafaqat turlarning omon qolishi uchun, balki insoniyat uchun kelajakda foydalanish mumkin bo'lgan resurs sifatida muhim ahamiyatga ega.
4. Ilmiy tadqiqotlar va ekologik ta'lim: Muhofaza hududlari biologik xilma-xillikni o'rganish va ekologik ta'limni rivojlantirish uchun qulay imkoniyat yaratadi.

Muhofaza hududlari boshqarilishi va belgilanishi uchun odatda qonun qoidalar, nazorat va ko'rsatmalar belgilanadi. Ular qonunlar, to'lovlar, yoki boshqa targ'ibotlar orqali himoya qilinadi. Muhofaza hududlari ekologiya va jamiyatga yaxshi turarjoylar, boyliklar va tabiiy muhitlarni ta'minlash uchun muhimdir.

Muhofaza hududlari biologik xilma-xillikning saqlashi, qutqarishi va o'sishi uchun katta ahamiyatga ega. Bunday hududlarni doimiy nazoratga olish kerak shuningdek, ularning faoliyatini nazorat qilish zarur. Muhofaza hududlarining kengaytirilishi, barqarorligi va barqarorligi uchun harakat qilish uchun doimiy ravishda ilmiy tadqiqotlar va jamoatning ishtirokini ta'minlash juda muhimdir. Muhofaza hududlari biologik xilma-xillikni saqlashda mustahkam qo'llab-quvvatni ta'minlash uchun juda muhimdir. Ular ustida doimiy nazorat, moliyaviy imkoniyatlarni ta'minlash, ekologik bog'lovchilar va jamoat faoliyatlarini olib borish zarur. Bu bilan birga, yangi ilmiy tadqiqotlar va ommaviy bilim yechimlari yaratish uchun muhofaza hududlari muhim muhit hisoblanadi. O'zbekiston hududida ham muhofazaga olingan hududlar ancha sonlarni tashkil etadi. Bunday hududlar Respublikaning barcha hududlarida tashkil etilgan desak adashmagan bo'lamiz albatta. Mamlakatimizda tashkil etilayotgan har bir muhofaza qilinadigan hududlarning asosiy maqsadi ham aynan ma'lum arealda mavjud bo'lgan har bir o'simlik va hayvon turiga nisbatan takrorlanmas tur sifatida qarash, genetik jihatdan sofliğini ta'minlash hamda har qanday biologik jamoada o'ziga xos o'rniga va barqarorligiga egaligini ta'minlashdan iboratdir. Respublikamizda alohida muhofaza qilinadigan hududlarning quyidagi asosiy guruhlar mavjud.

О'zbekiston hududida tashkil etilgan qo'riqxonalar jadvali

Qo'riqxona nomlari, tashkil etilgan sanasi	Rasmiy o'rni	Geografik o'rni	Maydoni	Tashkil etilganlik hujjatlar sanasi
1.Zomin (1928-1960)	Jizzax viloyati, zomin tumani	Pomir-oloy, turkiston xr.	26,840	N -446 20.06.1959
2.Chotqol (1947)	Toshkent viloyati,	Tyan-shan, chotqol	35,724	N -2020 26.12.1947
3. Baday-to'qay(1971)	Qoraqalpog'iston espublikasi, Beruniy rayoni	Amudaryo	6,462	N -304 N -559 02.11.1970 28.04.1971
4. Qizilqum (1971)	Xorazm viloyati, romintan tumani	Amudaryo	10,311	N -368 24.03.1971
5. Zarafshon (1975)	Samarqand viloyati, Jomboy tumani	Zarafshon	2,352	N -264 11.05.1975
6. Kitob (1979)	Qashqadaryo viloyati, kitob tumani	Pomir-oloy, zarafshon	3,938	N -206 22.03.1979
7. Nurota (1975)	Jizzax viloyati, Forish tumani	Pomir-oloy, nurota	17,752	N -503 04.12.1973
8. Gissar (1983)	Qashqadaryo viloyati, yakkaobod tumani	Pomir-oloy, gissar	80,986	N -521 09.09.1983
9.Surxan (1987)	Surxandaryo viloyati	Pomir-oloy	24,554	N -445, N-271 08.09.1986 07.06.1985
Umumiy maydon			208,176	
Tabiiy bog'lar				
1. Zomin milliy bog'i (1976)	Jizzax viloyati, zomin tumani	Pomir-oloy, Turkiston	24,110	N -523 08.09.1976
2. Ugam-chotqol (1990)	Toshkent viloyati, parkent, oxongaron tumani	Tyan -shan	574,590	N -270 30.07.1990
Umumiy maydoni			598,700	

Davlat qo'riqxonalari bugungi kunda «Alohida muhofaza qilinadigan hududlar» kesimida asosiy o'rinni egallab, ularning umumiy maydoni 2284 kv.km.ni tashki etadi.

Qo'riqxonalarda ayrim hayvon zotlari va o'simlik turlari o'rganiladi hamda himoya qilinadi. Qo'riqxonalarda insonlarning xo'jalik ta'sirlari ta'qiqlanadi. Respublikamiz hududida jami bo'lib 10 ta qo'riqxonalar mavjud bo'lib, bular: Zomin, Chotqol, Surxon, Qizil-Qum, Baday-To'qay, Zarafshon, Nurota, Oqtog'-Tomdi, Kitob, Hisor kabi davlat qo'riqxonalaridan iborat. Alohida muhofaza qilinadigan hududlarga milliy bog'lar ham kiritilib, muhofaza qilinadigan hududning 30% ni, ya'ni 6061 kv.km. maydonni egallaydi. Milliy bog'larning asosiy maqsadi tabiat turlaridan oqilona foydalanish hamda tabiiy

bioxilma-xillikni saqlash hamda ularni muhofaza qilishdan iboratdir. Shuningdek, muhofaza qilinadigan hududlar turkumiga davlat buyurtmaxonalari ham kiradi. Bu muhofaza hududlarining har birida biologik xilma-xillikning muhofazasi va ekologik barqarorligi uchun harakat qilinadi. Ular ustida doimiy nazorat olib boriladi va jamoat faoliyatlarini muhofaza qilish uchun ilg'or qo'llaniladi.

Xulosa sifatida, ekologik ta'lim bu ekologik muammolarni hal etishga qaratilgan ekologik savodli faoliyatda qo'llaniladigan, atrof muhitni muhofaza qilish va tabiatdan foydalanish bo'yicha ko'nikmalar, xulq-atvor va maxsus bilimlar shakllanishiga qaratilgan uzluksiz bilim olish, o'z ustida ishlash, tajriba orttirish va shaxs bo'lib shakllanish jarayoni ekanligini qayd etish lozim. Barqaror rivojlanish manfaatlari yo'lidagi ta'lim butun hayot davrida, ya'ni bolalikdan oliy ta'lim olishga, yoshlar va kattalar uchun ta'limda davom etadigan jarayon bo'lib, u formal ta'lim doirasidan ham tashqariga chiqadi. Muhofaza hududlari biologik xilma-xillikni saqlashning samarali vositasidir. Ular nafaqat ekologik tizimlarni barqarorlashtirish, balki kelajak avlodlarga boy biologik merosni qoldirish imkonini beradi. Tabiatni himoya qilishga qaratilgan chora-tadbirlarni kengaytirish va aholining ekologik mas'uliyatini oshirish orqali biz Yer yuzidagi hayotni saqlab qolish yo'lida muhim qadam tashlay olamiz.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Azamat o'g'li, A. A. (2023). KANAKUNJUT O'SIMLIGINING DORIVOR XUSUSIYATLARI. TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI, 3(5), 200- 202.

2. Azamat o'g'li, A. A. (2024). MEDICINAL PROPERTIES OF BITTER ALMOND SEEDS, METHODS OF PREPARATION OF MEDICINE. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 39(3), 148-154

3. Isomiddin o'g'li, T. M. (2024). QO'RIQXONANING TASHKIL ETILISHI VA FIZIKGEOGRAFIK TAVSIFI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 38(7), 148-156

4.Isomiddin o'g'li, T. M. (2024). QO 'RIQXONANING TASHKIL ETILISHI VA FIZIKGEOGRAFIK TAVSIFI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 38(7), 148-156

5.Mukhriddin, T. (2023). XENOBIOTICS AND THEIR TYPES. EUROPEAN JOURNAL OF MODERN MEDICINE AND PRACTICE, 3(10), 14-17.